

complementary co-existence of different systems. Taking over the functions of custodian of the Ukrainian culture, Christianity demonstrates a limited range of social functionality, beyond which are topical issues of contemporary culture, logical actualizing the natural potential of Ukraine confessional.

Key words: *essence of religious culture, Ukrainian religious culture, paganism, christianity, social development.*

Одержано редакцією 04.05.2016
Прийнято до публікації 30.06.2016

УДК 7.045

БОГОМОЛЕЦЬ Ольга Вадимівна,

доктор медичних наук,
народний депутат України,
e-mail: usvinco@gmail.com

СИМВОЛИ ТА ОБЕРЕГИ САКРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНСЬКОГО ДОМУ

В статті розглянуто особливості сакрального простору українського дому крізь призму міфологічних уявлень слов'ян. На цьому тлі показано, що дім у мисленні язичників розумівся як своєрідна «репліка Всесвіту», де останній тлумачився не стільки як відображення світу зовнішнього, природного, а як реалізація своєрідного закону світобудови – гармонії, що виявляється у вічному коловороті життя та смерті, впорядковуючи синхронне співіснування трьох світів – живих, предків та богів. Іншими словами, перманентне відтворення гармонії зумовлює сакралізацію внутрішнього простору дому, наділяючи речі зовнішнім щодо них значенням – речі трансформуються в обереги, зміст яких актуалізується крізь призму онтологічного контексту сакрального простору дому. Сформовані в межах раннього міфологічного мислення уявлення, ритуали та обереги, не тільки не зникли, але отримали свій подальший розвиток у християнізованій культурі українського народу, виявляючись у культурі домашніх ікон.

Ключові слова: *обереги, культ, дім, сакральний простір, предки, ікони, ідоли, піч, покуть, мисник, колиска.*

Постановка проблеми. Відхід патронімії у небуття, в умовах глобалізації та індивідуалізації, хоча й виступає явищем цілком закономірним, однак породжує деструктивний стан фрустрації, чітко виражений у сумі, відчаї та безсиллі сучасної людини, у так би мовити зовнішньому до неї і навіть чужому їй «життєвому світі», актуалізуючи тим самим дослідження, спрямовані на розкриття та переосмислення означеної проблематики крізь призму нових соціокультурних умов субстанційного фундаменту «життєвого світу» людини премодерного та модерного періоду. Особливо актуальними вказані проблеми стають для сучасного українського суспільства, яке в силу перманентних політичних спекуляцій світоглядними концептами та цінностями перебуває у своєрідному світоглядному вакуумі, заповнити який, не руйнуючи при цьому етнічної своєрідності та цілісності українського народу, може лише відродження символічного ряду української культури та переосмислення його в нових соціокультурних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етнографічні та культурологічні розвідки провідних українських (В. Гнатюка, Хв. Вовка, В. Бабенко, О. Боряк, М. Костомарова, М. Срезневського, І. Огієнка, О. Афанасьєва, Г. Лозко, М. Поповича та ін.) та російських (А. Байбурина, Б. Рібакова, В. Іванова, С. Токарева, В. Косвена, Т. Ців'ян та ін.) вчених показали, що основною цінністю, субстанційним фундаментом життя людини в традиційній культурі була родина, осередком життя якої виступав дім. Він не тільки формував почуття захищеності, але й був своєрідним сенсоутворюючим чинником, який впорядковував життя, надаючи людині чітко визначеного у часі і просторі місця.

Культ дому та сакралізація його простору на теренах України відбувалася не тільки тому, що це було місце захисту від природних стихій чи голоду, але й тому, що дім,

виступаючи своєю «реплікою Всесвіту» (М. Еліаде), тим самим відображав встановлений одвіку світопорядок, який регулював не тільки життя окремої людини, але й «всі відносини у всесвіті» [1, с. 5]. Відображення міфологічного мислення в культурі дому, як одвічного і гармонійного початку життя, виразно проявлялося у розлогій обереговій символіці, що пронизувала весь простір українського дому й звершувалась у великій кількості культів, спрямованих підкреслити гармонію світобудови та захистити родину від зовнішнього хаосу. Це зумовлювало постійно відтворення особливостей побутового життя та одвічних ритуалів предків, завдяки яким і зберігалася світова гармонія та впорядковане життя родини.

Зважаючи на сказане **метою** нашої роботи є виявлення витоків та розкриття своєрідності оберегової символіки сакрального простору українського дому крізь призму її відповідності християнському віровченню.

Виклад основного матеріалу. Український народний світогляд черпає своє коріння в глибинах міфологічного мислення. Його «ментальні структури» скристалізувалися ще на ранніх стадіях культуригенезису й, залишаючись незмінними, визначають культурну самобутність українського народу. Мабуть саме вони стали одним із головних чинників збереження сформованого на ранніх етапах становлення української культури культу вогню, різні прояви якого зустрічаємо на всіх стадіях розвитку української культури – культ домашнього вогнища, шанування вогню церковної свічки тощо, традиції та обряди пов'язані з шануванням печі тощо.

Шанування вогню, як символу тепла, достатку та гармонії, на думку О. Афанасьєва, було зумовлене своєрідністю курної печі – дим, спричинений вогнищем розходився по усьому приміщенні, прокопчував усю будівлю, сакралізуючи «свій» (родинний) життєвий простір та відмежовуючи від чужого. З часом, на цьому тлі сформувалося уявлення про те, що дим – це не тільки житлове приміщення, але насамперед – це капище для здійснення найважливіших родинних ритуалів та обрядів. Крім того, на думку О. Афанасьєва, навіть сама назва «дим» походить від слова «дим», яке, підкреслює дослідник, не тільки у Нестора, але й деяких провінційних говірках вживається в значенні будинку, житла [2].

Шанування печі, яка була матеріальною частиною культу домашнього вогнища, в слов'янському та, відповідно, й українському, світогляді було зумовлене кількома обставинами. По-перше, дим, як уже зазначалося, завжди відображав загальні властивості світобудови, центром якої, в уявленні слов'ян, було сонце. Воно розглядалося як символ світла, тепла та гармонії – сонячний коловорот визначав життєвий цикл українців-хліборобів, забезпечуючи тим самим не тільки добробут, але й життя родини. Подібне сонцю символічне значення, отримала й піч – вона була символом гармонії та оберегом життя, а тому, в загальному інтер'єрі дому, її завжди розміщували так, щоб була повернута до входу, тобто до людини, що заходить до хати, так само як сонце дивиться на людину у світлу днину. Крім того, піч в холодні та темні зимові дні – період хаосу, який, в цей час, втілювала зла Мара, перешкоджаючи Коляді народити сонце, – забезпечувала родину теплом, тим самим підсилюючи внутрішню гармонію світобудови (хоча б на рівні родини), передбачаючи тим самим її відродження в природі, з приходом весни.

По-друге, у шануванні печі, яка була своєрідним матеріальним проявом культу домашнього вогнища, виразно проглядається вплив індоєвропейського ведичного культу Агні (вогню), який, як доводив Д. Овсянико-Куликовський, був тим вічно існуючим божеством, що забезпечує єдність світобудови – світу богів (Прави), світу людей (Яви), світу померлих предків (Слави/Нави), забезпечуючи тим самим вічність життя роду [3, с. 193]. Ця риса культу печі, виразно проявляється у своєрідності її розписів. Зокрема, в Україні, незважаючи на використання курних печей, жінки постійно підмазували (білили) піч та, перед великими святами, які частіше за все пов'язувалися з коловоротом сонця, розписували її візерунками. В розписах печі, як свідчать роботи В. Щербаківського, М. Бабенчикова та О. Найдена, домінували різні типи вазонів, гілки дерев та квітів, часто зустрічаються ялинки

та розети [4, с. 12-14]. Образ безсмертя, який сформувався на тлі солярного коловороту, підкреслювали й наявні, в окремих частинах багатоконпозиційних розписів печі, меандри.

Підкреслюючи особливе символічне значення печі, яка у сакральному просторі української хати була символом вогню та безсмертя, не можна оминати увагою зауваження О. Найдена про те, що композиційно, весь розпис хати, хоч і існував самостійно, однак завжди спрямовується до печі [5, с. 48] – божества, що облаштовує житло та забезпечує безсмертя, яке в межах позбавленого ідеї історизму, синкретичному світогляді, реалізується крізь призму онтологічної єдності світу богів, людей та світу померлих предків, і досягається завдяки вогню та ритуалу. Ймовірно, саме тому, із піччю, як символом священного вогню, пов'язувалася й значна кількість обрядових дій. В даному контексті, можна згадати і дівчину, що мала сором'язливо колупати піч під час сватання, і свято весілля свічки чи одруження комина, яке відбувалося восени з метою підсилити силу сонячної енергії та втримати гармонію світу, і заговори та замовляння різних недуг, які робили жінки виключно у «бабському кутку», тобто за піччю.

Незважаючи на те, що піч, середовище навколо якої називалося «бабським кутком», була головною святинею дому, на наш погляд, все ж немає підстав говорити про домінування жіночої символіки в сакральному просторі українського дому, адже, на думку О. Афанасьєва, її культ обумовлений тісним зв'язком з пенатом – вогонь сакралізує простір дому, наповнює теплом, гармонією та добробутом, приходячи при цьому у світ людини через посередництво печі. Не можна оминати увагою й зауваження вченого про те, що слов'яни часто називали голову родини – огнищанин [2], що у єдності з загальною інтенцією міфологічного мислення на встановлення гармонії дає всі підстави стверджувати, що вогонь, у слов'янській міфології, виступав чоловічим початком, що актуалізувався через посередництво печі, що була уособленням жіночого початку.

Наше припущення щодо уособлення чоловічого початку в домашньому вогнищі цілком суголосне і з язичницьким уявленням про походження Всесвіту, про що свідчить не тільки відома слов'янська приказка: «Цар вогонь та цариця Вода світ сотворили!», але й одне з найбільших свят – Купало. Назва «купало», на думку Б. Рибаківа, походить від слова «куп» («купі»), яке означало «разом» [6, с. 285-286]. Це свято співпадало з літнім сонцестоянням й символізувало вічний коловорот життя та смерті, нерозривну єдність Купала та Марени, які уособлювали в собі активний духовний початок та мертву матерію. Їх єдність, на думку слов'ян, є запорукою формування світу та постання життя. Згодом, на цьому тлі, сформувалося уявлення не тільки про цілющі властивості трав, зібраних у ніч на Купала, але й оберегову силу вогню та води, які очищали душу й тіло людини, захищаючи її тим самим від усього лихого та продовжували не тільки її життя, але й життя роду.

Підкреслюючи єдність вогню та води, яка уособлювала в собі не тільки нерозривну єдність небесного та земного світів, але й чоловічого та жіночого начала в світі, все ж не варто ігнорувати зауваження О. Афанасьєва [7, с. 264] та В. Войтовича про те, що на відміну від вогню, який може позначати або ж чоловічий, або ж безособовий духовний початок світобудови, вода могла персоніфікуватися і як чоловічий, і як жіночий початок. Небесні води, зауважує В. Войтович, – це чоловічий початок, який запліднює землю, забезпечуючи її життя. В свою чергу, земні води, тобто води рік, озер, джерел тощо – це жіночий початок світобудови [8, с. 83], – він актуалізується через єдність з вогнем тим самим даючи життя родинному вогнищу. Наше припущення повністю підтверджують широко відомі сьогодні археологічні свідчення щодо специфіки слов'янських поселень – вони частіше за все зосереджувалися на мисах або ж відкритих берегах річок чи інших водойм.

Відображення основних рис світобудови у сакральному просторі української хати зумовлювало й своєрідність ставлення людини до води. З одного боку, вода розглядалася як життєдайна сила, що має очисні властивості та оберігає не тільки життя, але захищає людину та всю родину від різної нечисті та бруду помислів, однак з іншого боку, та ж властивість, зумовила досить обережне ставлення до води – діжку з водою ставили не в хаті, а розміщували в сінях, в такому випадку вона не могла увібрати у себе лихих думок, що могли промайнути у членів родини, та отруїти ними добробут родини.

Неоднозначна природа води, яка маючи очисні властивості могла слугувати як на користь людині, очищуючи її тіло та душу, так і шкодити, передаючи хвороби та закляття, спряла тому, що воду тривалий час заборонялося зосереджувати не тільки у житлових приміщеннях (дїжка з водою завжди стояла у сїнях), але й у самому дворі. Ймовірно, в давнину, у побуті та обрядах використовували воду з водойм, біля яких розміщувалося родове поселення, і лише згодом виникли криниці – вони, як зауважує О. Афанасєв, були символами води небесної, а тому вода в них мала особливу здатність наділяти людину життєдайною силою, змивати гріхи та очищати від лихих помислів. Щоб ніхто із зовні не міг зіпсувати цілющі властивості криничної води, українці біля криниць висаджували кущі калини – символ вогню. Калина захищала й очищувала воду не тільки від злих очей, але й від нечистих помислів.

Підкреслена нами інтенція міфологічного мислення на відтворення світобудови в домі та досягнення безсмертя, виразно проглядається не тільки в культурі вогню, чи води, але й символічній сакралізації кутів оселі. Зокрема, в одному з двох кутів (частіше лівому), що розташовані біля дверей хати, розміщувалася піч, навпроти неї (як правило, в правому кутку) – мисник, що також мав важливе значення, як оберіг. По-перше, тут розміщувався як культовий, так і побутовий посуд, який на теренах України завжди мав круглу форму та розглядався як солярний знак, що оберігає людину від хаосу. Миски у миснику мали завжди бути чистими – вони були символом гармонії та порядку в родині, причому без виявлення родинної ієрархії – їли українці завжди зі спільної миски, однак індивідуальними ложками. Спільними для всіх членів родини були й страви. Обід, приготований у печі та поданий у круглому посуді, місцем зберігання якого був мисник, розміщений у правому (небесному, від Права – світ богів) кутку хати, символізував собою дар божий – хліб насущний, який забезпечував життя, що реалізувалося у родинному колі через батька-вохва, який завжди першим розпочинав обідню трапезу.

Виняткова роль батька-вохва у народній традиції підкреслювалася і його місцем за обіднім столом – батько завжди сїдав у східному кутку хати. Цей куток мав особливе значення – він був своєрідною точкою відліку – схід – це початок сонячного коловороту, а відтак і світової гармонії та порядку, відтворення яких у мікрокосмі родини забезпечувалося завдяки патріархальній владі батька, огнищанина, що був наділений властивостями сонця, завдяки чому й отримав право керувати родиною та здійснювати ритуальні дії, спрямовані на підтримку світової гармонії.

Крім того, покуть, як стверджує І. Огієнко, тривалий час була місцем поховання померлих предків [9, с. 234], завдяки чому її часто називали «красним кутком», «божником», «дїдом», «предками» або ж «домовиками» [10, с. 236]. Ймовірно, ця назва була обумовлена особливим шанобливим ставленням слов'ян до місця поховання – воно було своєрідною точкою переходу, а відтак і точкою взаємозв'язку, як зі світом небесним, так і світом підземним, символізуючи тим самим єдність світобудови, що втілювалася в єдності духу та матерії, коловороту життя та смерті, які, враховуючи своєрідність міфологічного мислення, існують тут і тепер. Зважаючи на це, в міфологічному уявленні не сформувався фаталістичного відношення до смерті, що уявлялася як перехід предків до іншого дому, що синхронно співіснує у часі і просторі. Іншими словами, померлі предки завжди живі і завжди поруч, тільки живуть «у іншому домі» (в контексті сучасного понятійного апарату, варто було б сказати у іншому просторовому вимірі, або ж іншому світі, що існує в часі і просторі паралельно з нашим), продовжуючи оберігати дїм та родину, вже у вигляді своєрідних домовиків – духовних істот, що жили під піччю й опікувалися благополуччям родини.

Вшанування домовика – це лише один із проявів культу предків, одвічна правда яких була насамперед духовним оберегом родинного вогнища, потенцією вічного життя, що актуалізувалося через зв'язок з матеріальним, реплікою якого у домі виступали зосереджені на покуті ідоли. Їх, зауважує Б. Рибаків, спираючись на археологічні дані, слов'яни частіше за все виготовляли з дерева – це було обумовлено не стільки дефіцитом каменю як матеріалу, скільки глибоко символічним змістом – «в цьому випадку відбувалося ніби подвоєння

божественної сили – дерево, як таке, як частина рослинного світу, і зображення божества, що повинне дарувати людям благополуччя» [10, с. 237]. Рецепції символічного значення дерева, яке уособлює в собі загальну ідею Дерева Життя, зустрічаємо не тільки у зображенні ідолів, але й у побудові дерев'яного житла, дерев'яної огорожі навколо дому; дерев'яна цямрина (зруб) навколо криниці (колодязя) та виготовлені предметів домашнього побуту – ложки, круглі відра для води та діжки для зберігання зерна тощо. Всі вони вважалися оберегами гармонії, гармонії та достатку дому та родини.

Інтенція на відтворення гармонії Всесвіту, коловорот якого (у вигляді зміни життя та смерті) здійснюється у відповідності з сонячним коловоротом, пронизує увесь сакральний простір українського дому, в якому одні символи переходять у інші, формуючи тим самим семантично відокремлені частини – покуть, східний куток української оселі – сторона народження сонця, активний духовний початок світової гармонії. Далі, в правому кутку від входу у дім, або ж якщо бути більш точним наступний кут дому відповідно до сонячного коловороту розміщується мисник – символ чистоти, перемоги гармонії та порядку над хаосом (темрявою).

Лівий кут від входу і паралельний до покуті займала піч – символ пасивного матеріального початку, життєдайна сила якого проявлялася, з одного боку, у єдності з домашнім пічним вогнем, а з іншого – з покуття, у кожному випадку символізуючи єдність жіночого і чоловічого початку. Відразу за піччю розміщували колиску – вона була символом народження та безсмертя роду. Показово, що колиску, зроблену частіше за все також із дерева (вона могла бути плетена, або ж виготовлена з прямокутних дошок), не знімали навіть тоді, коли в домі не було немовляти. В цей час тут розміщували ляльку-мотанку, яка, за переконанням язичників, мала ті ж властивості, що й немовлята – була втіленням нового життя й символізувала безсмертя роду. Ця особливість виявлялася й у тому, що колиска, яка була однією для усіх членів родини, підкреслювала єдність та спадковість поколінь, була своєрідним знаком і навіть магічним предметом формування ідеї родинності.

Беручи до уваги вкрай важливе значення народження нового життя в житті українського народу, колиску розглядати як сакральний центр, висхідну точку творення родинної організації, що уособлювалося як в особливостях самої колиски, так і особливостях її розміщення в домі – прямокутної чи овальної форми колиску підвішували чотирма мотузками до гаку, на якому трималася стеля оселі. Таким чином, вона, як жодний інший предмет сакрального інтер'єру дому символізувала, з одного боку, чотири сторони світу та чотири кутки дому, які визначали внутрішній простір дому, а з іншого – еманацию конструктивної сонячної енергії на мікросвіт дому – народження, поява нової людини, нового життя розглядалося як перемога над смертю. Відповідно, є всі підстави вважати, що колиска – це символ народження та оберіг від смерті (насамперед роду), який у парадигмі християнського світобачення трансформується у концепт Раю, вигнання з якого супроводжувалося набуттям людиною смертності: «Як через одного чоловіка гріх увійшов у світ, і гріхом смерть...» (Рим. 5: 12, 21).

Експлікація в домі загальної інтенції на відтворення сонячного коловороту яскраво проглядається й в символіці останнього, четвертого, кута української хати – він символізував занепад сили сонячної енергії, яку восени підсилювали теплом домашнього вогнища. В цьому кутку розміщували лежачки для снання, а згодом і ліжка, тобто він був місцем для відпочинку та відновлення сил. При цьому, варто зауважити, що у міфологічному мисленні сон прирівнювався до смерті, оскільки розглядався як буття у вічності [11, с. 2], як перебування у іншому домі. Іншими словами, сон і смерть не мали фаталістичного спрямування: «сон (вічність, добуття) й існування поза сном (час, буття), – пише І. Зварич, – чергуючись одне з одним, повторюють логіку існування Всесвіту» [11, с. 2].

Не менш важливе місце в загальному символічному просторі української хати відігравала й скриня. Найчастіше її розміщували у проміжку між лівим кутком хати та покуття і лише в окремих випадках у іншій частині оселі. Скриня була символом матеріального достатку, а тому, на відміну від інших речей в домі, знаходилася у власності тільки жінки – спочатку тут знаходився її весільний посаг, зокрема, одяг, пояси, рушники, прикраси, полотно, гроші тощо, а згодом речі набуті протягом життя.

Шанобливе ставлення до скрині зумовлювалося не тільки тим, що вона була символом заможності та достатку, або ж повагою до жінки; скриня, в сакралізованому просторі української хати – це насамперед оберіг тих родинних традицій, які сприяють формуванню духовної єдності мертвих, живих та ненароджених членів родини, забезпечуючи тим самим вічність життя. Не дивлячись на те, що в скрині зберігалися матеріальні здобутки родини, все ж вона мала визначне дидактичне значення, що проявлялося у вихованні глибокої поваги до предків, їх праці, традицій, звичаїв тощо. В силу цього, скриня була один із найбільш сильних оберегів гармонії та цілісності української родини, сила якого підкреслювалася своєрідністю оздоблення скрині – воно хоч і мало регіональні відмінності, які однак завжди були підпорядковані або ж рослинній тематиці – різним варіаціям Дерева Життя, або ж солярній символіці – оберегу від злих сил.

Загальна інтенція сакрального простору хати на відтворення основних етапів сонячного коловороту одночасно зумовлювала його диференціацію на змістовно різнорідні частини, що мали власне семантичне наповнення – покуть – це місце вшанування предків та єдності світів → правий кут → світ небесний світ → лівий кут → символізував нерозривну єдність жіночого та чоловічого початку духу та матерії → задній кут хати був символом нерозривної єдності життя та смерті, – й поєднувалися в загальну композицію символічного простору українського дому завдяки рушникам, які розміщували в різних частинах української оселі. Зокрема, рушниками прикрашали розташованих на покуті богів (дідів) – тут вони символізували, насамперед, дорогу, що актуалізується і як доля людини (дороги життя), і як остання дорога (перехід у небуття), і як межа, що лежить між різними просторовими сегментами української оселі та сполучає їх. Крім того, рушники часто вшали над вікном, чільній стіні та спальній частині хати, де щоразу вони набували нових аспектів свого семантичного наповнення.

Відзначимо, що рушник, як сакральний предмет українського дому, частіше за все зустрічається оформленим у вигляді кута – так його складали і під час обрядових дій, і тоді коли він був оберегом хліба-солі чи весільного короваю, і коли вивішували над іконами, над вікном, або ж на незаповненій розписом чи предметами домашнього вжитку стіні тощо. На наш погляд, ця особливість була обумовлена тим, що рушник – це символ дороги, яка у слов'янській міфології мала амбівалентне значення. З одного боку, дорога пов'язана з комплексом уявлень про смерть (і навіть зараз «покійника проводжають в останню дорогу»), а з іншого боку, образ дороги тісно співвідноситься з деревом і, зокрема, поширеним в домашній тематиці деревом життя [12, с. 35]. Іншими словами, рушник оформлений у вигляді кута – це той самий кут дому, який відмежовує свій світ від зовнішнього, чужого, не втрачаючи при цьому свого первинного семантичного значення – дорога (межа), що одночасно розмежовує й поєднує різні світи.

В цілому ж, говорячи про своєрідність українського побутового життя та розкриваючи особливості сакрального простору української хати, не можна оминати увагою той символічно-захисний зміст, що вкладався у всі господарчі речі. За невеликим виключенням: кочерги, порога, відер, діжок тощо – всі речі в домі мали захисне значення, яке відображалось або ж у специфіці їх розпису, або ж, як наприклад, у випадку діжок чи відер, у специфіці їх тлумачення – круглі речі не потребували додаткової символіки – форма речі у вигляді кола сама по собі виступала оберегом, спрямованим забезпечити родині захист та благополуччя. На цьому ж світоглядному тлі ґрунтувався звичай хату та цілий комплекс господарський приміщень обводити по колу огорожею, яка, на думку Г. Лозко, «виконувала роль магічного берега – це було замкнене коло, куди не могла проникнути нечиста сила» [13, с. 327].

Домінування солярної символіки в домі, на думку А. Байбуріна, дає всі підстави стверджувати, що дім – це не просто «репліка Всесвіту», а своєрідна універсальна точка відліку, яка надає світу просторового сенсу, зміцнюючи тим самим свій статус як найбільш організованої його частини» [12, с. 10]. Причому, варто пам'ятати, що саме дім, а не поселення, виступаючи «реплікою Всесвіту», є оберегом людини та родини. Ця особливість обумовлена тим, що село як соціокультурний феномен України виникає, як зазначає

Хв. Вовк, далеко не відразу [14, с. 87], а ймовірніше разом із християнством, яке привносить у життя українського народу концепт універсалізованої церкви, яка, як мінімум на теренах України, уособлювала концепт «дому» усіх людей (а не кровноспоріднених родичів), відкриваючи можливість для формування надродинної спільноти – села. Саме тому, на наш погляд, село, як більш пізній соціокультурний феномен, переймає традиції сакралізації простору саме від дому, а не навпаки. Село виступає як своєрідне відображення відображеного в домі космічного світопорядку.

Попри зауваги Хв. Вовка, ми, спираючись на праці М. Грушевського, І. Огієнка та ін., вважаємо, що немає підстав говорити про кардинальну зміну світогляду, символіки та обрядів українського народу після прийняття християнства, яке на теренах України було переважно зовнішньою релігією й виявлялося у зовнішній видозміні міфем та заміні язичницьких ідолів християнськими іконами. Причому, останні, доводить О. Найден, не відразу стали органічною частиною семантичного простору українського дому [15, с. 58] – антропоморфні образи святих, зображених на іконах, які розглядалися як вікна у світ небесний, подібно до навій заглядали у хату, вносячи значний дисонанс у сакральний простір родини. Однак, згодом, відбувається знайомство українського народу з церковною обрядовістю – сватанням, благословенням, хрещенням, кропленням і мащенням святою водою та оливою, які сприймалися як сильні магичні акти.

Позірні зміни, які відбулися в обрядовій практиці українського народу після прийняття християнства, супроводжувалися лише частковою трансформацією світоглядних та релігійних вірувань. Адже, ікона, яка прийшла на зміну язичницькому ідолу, перебрала і його функції, ставши родинним оберегом. Така ікона супроводжувала людину протягом усього земного життя. Зроблені вченим висновки цілком суголосні з особливостями християнізованої обрядової практики українського народу, що супроводжувала людину протягом усього життя. Зокрема, відразу ж після народження дитини, пуповину якій подекуди перерізали на дерев'яній дошці, а подекуди на образі «Богородиці–Помічниці в пологах», тим самим «обрізаючи зв'язок матері і дитини» [16, с. 94], дитині дарували ікону. З часом святим образом батьки благословляли дітей на шлюб, і після Божого благословення ікона ставала оберегом для новоствореної родини. Домашні (сімейні) ікони, частіше за все, передавалися з покоління в покоління і завжди знаходилися в домі.

Ідейну спадковість домашньої ікони з язичницьким світоглядом та ідолами засвідчує й те, що на домашніх іконах дуже часто зображувалися не тільки Христос чи Богородиця, але й святі, яких вважали покровителями родини та її господарства. Вони забезпечували захищеність родини не тільки від злих духів (навій), але й інших життєвих негараздів – неврожаю, негоди тощо. Одними із найбільш поширених домашніх образів є святий Миколай Чудотворець, святий Юрій Змієборець, Варвара, Параскева, Устиніан (Юстиніан) тощо. Ці ікони розміщували в «красному кутку» (на покуті) і прикрашали тканими або вишитими рушниками, цілющими травами та квітами. Під іконою, традиційно, вивішувався нічник, який запалювали під час свят і спеціальних служб або молитов, що дає підстави вважати, що архаїчні культи, пов'язані з піччю та священним домашнім вогнищем, поступово переходять до покуті, місця де розміщується домашній іконостас (домашні боги) та родове вогнище, яке тепер уособлюють лампадки та свічки.

Висновки. Сакральний простір дому, що постав своєрідною «реплікою Всесвіту», тлумачився не стільки як відображення світу зовнішнього, природного, а як своєрідний закон світобудови – гармонія, яка проявляється у вигляді світла, що впорядковує «життєвий світ» родини, забезпечуючи тим самим її вічне існування в коловороті життя та смерті. В сакральному просторі дому гармонія проявлялася завдяки символічному відтворенню трьох синхронно співіснуючих світів – Прави (закон світобудови, небо, світло), Яви (проявленого світу людини) та Слави/Нави (світу своїх та чужих померлих предків). Їх єдність забезпечується завдяки еманациї світла, властивості якого несла в собі велика кількість оберегів, спрямованих на досягнення спільної мети – вічне життя роду, яке уможлиблюється завдяки забезпеченню конкретних життєвих потреб людини – в теплі, в їжі,

в захисті тощо. Показово, що в світлі такого світогляду предмети зовнішнього світу, аналогічно як і дії людини не мали внутрішньо власної самоцінності, а їх місце визначалося тим значенням, яке вони відігравали в реалізації зовнішньої щодо них мети.

Список використаної літератури

1. Элиаде М. Космос и история. Избранные работы / М. Элиаде / Ред. И. Григулевича. – М.: Прогресс, 1987. – 312 с.
2. Афанасьев А. Н. Религиозно-языческое значение избы славянина [Электронный ресурс] / А.Н Афанасьев / Дом Сварога. – Режим доступа: <http://pagan.ru/slowar/i/izba5.php>
3. Овсяннико-Куликовский Д. Н. К истории культа огня у индусов в эпоху Вед; Основы ведаизма: Культы огня и опьяняющего напитка / Д. Н. Овсяннико-Куликовский. – М.: Книжный дом «Либроком», 2012. – 186 с.
4. Бабенчиков М. В. Народное декоративное искусство Украины и его мастера / М. Бабенчиков. – М.: ВПШ, 1945. – 88 с.
5. Найден О. С. Орнамент українського народного розпису: витоки, традиція, еволюція / О. Найден. – К.: Наукова думка, 1989. – 136 с.
6. Рыбаков Б. Язычество древних славян / Б. Рыбаков. – М.: София, Гелиос, 2002. – 592 с.
7. Афанасьев А. Мифология Древней Руси / А. Афанасьев. – М.: Эксмо, 2007. – 608 с.
8. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
9. Митрополит Іларіон (Огієнко). Дохристиянські вірування українського народу [Іст.-реліг. моногр.] / І. Огієнко. – Вінніпег: Волинь, 1965 / К.: Обереги, 1995. – 424 с.
10. Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси / Б. Рыбаков. – М.: Наука, 1987. – 783 с.
11. Зварич І. М. До проблеми просторово-часового «повернення» в художньому моделюванні дійсності [Електронний ресурс] / І. М. Зварич // Питання літературознавства. – 1998. – Вип. 5. – С. 3-8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pl_1998_5_3
12. Байбуурин А. К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / А. Байбуурин. – Л.: Наука, 1983. – 188 с.
13. Лозко Г. Українське народознавство / Г. Лозко. – К.: Зодіак-ЕКО, 1995. – 368 с.
14. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології / Хв. Вовк. – Прага: Український громадський видавничий фонд, [1927]. – 356 с.
15. Найден О. Народна ікона Середньої Наддніпрянщини в контексті сільського культурного простору / О. Найден. – К.: ЗАТ «Книга», 2009. – 543 с.
16. Богомолець О. Домашні обрядові образи України / О. Богомолець. – К.: поліграфічна фірма «Оранта» 2008. – 194 с.

References

1. Eliade, M. (1987). *Cosmos and History. Selected Works*. – Moscow: Progress (in Russ.)
2. Afanasiev, O. *Religious and pagan significance of Slav izba*. Retrieved from <http://pagan.ru/slowar/i/izba5.php> (in Russ.)
3. Ovsyaniko-Kulikovskii, D. (2012). *To history of cult of fire for hindus in the epoch of Vedas; Fundamentals of Vedaism; Cults of fire and intoxicant drink*. – Moscow: Lybrokom (in Russ.)
4. Babenchikov, M. (1945). *Decorative Folk Art of Ukraine and its masters*. – Moscow: VPSH (in Russ.)
5. Naiden, O. (1989). *Ukrainian national ornament painting: origin, tradition, evolution*. – Kyiv: Naukova Dumka (in Ukr.)
6. Rybakov, B. (2002). *Paganism of ancient Slavs*. – Moscow: Sofia, Helios (in Russ.)
7. Afanasiev, O. (2007). *Mythology of Ancient Rus*. – Moscow: Eksmo (in Russ.)
8. Wojtowicz, V. (2002). *Ukrainian mythology*. – Kyiv: Lybid (in Ukr.)
9. Metropolitan Parion (Ogienko) (1995). *Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people*. Kyiv: Amulets (in Ukr.)
10. Rybakov, B. (1987). *Paganism of Ancient Rus*. – Moscow: Nauka (in Russ.)
11. Zvarych, I. (1998). To the problem of spatio-temporal "return" in the artistic design of reality. *Pytannia literaturoznavstva (The essays of literary criticism)*, 5, 3-8. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pl_1998_5_3 (in Ukr.)
12. Baiburin, A. (1983). *Residence in the rites and beliefs of Eastern Slavs*. – Leningrad: Nauka (in Russ.)
13. Lozko, G. (1995). *Ukrainian ethnology*. – Kyiv: Zodiac-ECO (in Ukr.)
14. Wovk, F. (1927). *Studies of Ukrainian Ethnography and Anthropology*. – Prague: Ukrainian publishing public fund (in Ukr.)
15. Naiden, O. (2009). *A folk icon of Middle Naddnyprianschyna in the context of rural cultural space*. – Kyiv: Knyha (in Ukr.)
16. Bogomolets, O. (2008). *House ritual images of Ukraine*. – Kyiv: Oranta (in Ukr.)

BOGOMOLETS Olga Vadymivna,

Doctor of Sciences (Medicine),
People's Deputy of Ukraine,
e-mail: usvinco@gmail.com

THE SYMBOLS AND AMULETS OF UKRAINIAN HOUSE SACRED SPACE

Abstract. Introduction. Permanent political speculations of philosophical concepts and values causing "spiritual vacuum" of Ukrainian society. To fill it, without destroying the ethnic identity and

*integrity of the Ukrainian people, can only the revival of symbolic number of Ukrainian culture and rethinking it in a new socio-cultural conditions. **Purpose** is in detecting and revealing the identity of guarding symbolism of sacred spaces of Ukrainian home in the light of its compliance with the Christian faith. **Methods.** The article is built on the basis of the principle of impartiality, which was used in tandem with the key principles of humanitarian discourse as historical and logical unity and comprehensiveness. Metrological basis of the work constituted by the following methods: analysis and synthesis, retrospective, comparing, systematization etc. **Results.** It is found that the house in the minds of the Ukrainian people, understood as a kind of "replica of the Universe", where the latter interpreted not as a reflection of the world outside, natural, as the realization of a kind of law of the universe - harmony, manifested in eternal whirlpool of life and death, ordering simultaneous coexistence of three worlds – the living, the ancestors and the gods. Permanent playback of harmony leads to sacralization of internal space of the house, giving items the outside value – things are transformed into amulets, whose meaning is actualized in the light of the ontological context of sacred space of the house. **Originality.** Reproduction of features of sanctification of the people's social space in Ukrainian traditional culture through the prism of historical development, reveals that the consecration of living space acts as one of the key characteristics of human existence. **Conclusion.** Based on that sacred living space of human life is, if not the main, but still essential characteristic of human existence, we have every reason to believe that the modern civil crisis in Ukraine, due on the one hand, the total desacralization of traditional values, on the other – the lack of philosophical foundations of modern establishment of the appropriate social and cultural conditions of living space, defining which human life and community would be sanctify to the idea of "we".*

Key words: amulets, cult, home, sacred space, ancestors, icons, idols, oven, corner, dresser cradle.

Одержано редакцією 23.03.2016

Прийнято до публікації 30.06.2016

УДК 1(092)

ФЕДОРЕНКО Микола Олександрович,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри суспільних наук
Національної музичної академії України
імені П. І. Чайковського,
e-mail: fed2000@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕСТЕТИЧНИЙ ВИМІР КАТЕГОРІЙ «ПОЕТИЧНЕ» – «ПРОЗАЇЧНЕ»

У статті здійснюється спроба обґрунтування естетичного змісту категорій «поетичне» – «прозаїчне». Необхідність трансформування зазначених понять із теорії літератури в теорію естетики обґрунтовується як особливостями теоретико-пізнавальної ситуації, так і характером художньої практики, що склалися в 20 сторіччі. Стверджується теза про те, що відтворення нової реальності має спиратися на поетику, яка передбачає емансипацію романної форми як «естетики словесної творчості» з яскраво вираженим пріоритетом прозаїчного, повсякденного начала

Ключові слова: Бахтін, поетичне, прозаїчне, поетика простору, поетика історії, роман, діалог, наратив.

Постановка проблеми. Класична естетика, її поняттєвий апарат були сформовані на ґрунті узагальнення досвіду певного періоду в історії художньої практики з притаманними їй особливостями, з одного боку, а з іншого – це була «філософська естетика», результат екстраполяції певних світоглядних, науково-теоретичних положень того чи іншого мислителя на сферу, що мала відношення до людської чуттєвості. По-друге, класична естетика – ідеалістична естетика з її приматом трансцендентального, самототожного суб'єкта. Останнє мало своїм проявом в естетичному дискурсі тлумачення мистецтва як діяльності, що орієнтується на певні ідеальні зразки, які конкретно-історично співвідносилися, передусім, з художньою практикою